

dr hab. Andrzej Pietrzak SVD, prof. KUL
Katedra Religiologii i Misjologii
Instytut Teologii Fundamentalnej
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raławickie 14
20-950 Lublin

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Ewelina Marta Mączka, *Święci chrześcijańscy w kulcie vodou na Haiti*, Olsztyn 2019, Praca doktorska napisana pod kierunkiem ks. dra hab. Jana Pawlika, prof. UWM.

I. Rozprawa

Tytuł przedstawionej do recenzji rozprawy zapowiada, że Doktorantka przeprowadziła badania dotyczące vodou na Haiti. Tak wybrane pole badawcze analizowała w aspekcie powiązań z kultem chrześcijańskich świętych.

Wyniki badań Doktorantka przedstawia na 300 stronach dysertacji, na którą składa się wstęp, 5 rozdziałów i zakończenie. Praca opatrzona jest także wykazem skrótów i bibliografii (s. 264-293), wykazem tabel, map i rysunków oraz spisem treści i streszczeniem w języku angielskim.

We wstępie do rozprawy (s. 13-24) Autorka definiuje problem badawczy. Stwierdza, że celem ogólnym jest „próba weryfikacji, czy święci haitańscy w kulcie vodou są świętymi chrześcijańskimi”. Wyznacza także dwa dookreślające cele szczegółowe: „nakreślenie podstawowych definicji związanych z kategorią świętych w Kościele

katolickim, wraz z uwzględnieniem tematyki dotyczącej liturgii i pobożności ludowej”; „ukazanie procesu chrystianizacji oraz ewangelizacji na Haiti”. Na problem badawczy wskazują także postawione przez Doktorantkę następujące pytania: „Jakich świętych chrześcijańskich sprowadzono na Hispaniołę? Jak jest przedstawiany kult świętych w religii vodou? Czy kult świętych haitańskich posiada znamiona katolickości? W jakim stopniu święci haitańscy są świętymi chrześcijańskimi? Czy święci haitańscy są efektem pobożności ludowej czy synkretyzmu religijnego?” (s. 18). Doktorantka dodaje także, że przedmiotem jej badań będzie NMP oraz święci: Piotr, Antoni Pustelnik, Jakub, Patryk i Mojżesz.

Po dość szczegółowym omówieniu literatury przedmiotu (s. 19-21), doktorantka przedstawia racje uzasadniające przeprowadzenie badań: „nie ma opracowania, które przedstawiłoby syntetyczne spojrzenie na religię vodou, a także na tematykę haitańskich świętych (...) dzieła znanych badaczy vodou nie zostały przetłumaczone i opublikowane w języku polskim”. Dodaje: „Nie można odnaleźć żadnej wzmianki, aby w najbliższym czasie miało ukazać się takowe tłumaczenie” (s. 21).

W tej części pracy dowiadujemy się, że Doktorantka stosowała metodę analizy i krytyki źródeł, porównawczą, historyczno-porównawczą i opisową. Przy wyborze tematu badawczego, określeniu hipotez badawczych i doborze innych stosowanych metod, ważna była także metoda intuicyjna. Podaje godną uwagi definicję tej metody: „Pod metodą intuicyjną rozumie się pracę naukową, polegającą na przemyśleniu przypuszczeń, problemów bądź innych elementów szeroko pojętej pracy naukowo badawczej” (s. 21). Autorka opisuje także przydatność wymienionych metod. Za pomocą metody analizy i krytyki źródeł - literatury przedmiotu - opracowała tło badawcze. Metoda porównawcza i opisowa umożliwiła stworzenie charakterystyki

badanego zjawiska oraz potrzebne syntetyczne ujęcia istotnych dla tematu zagadnień. Metoda historyczno-porównawcza natomiast umożliwiła napisanie ostatniego rozdziału.

We wprowadzeniu do rozprawy znajdujemy także informacje związane z wyborem, znaczeniem i rozumieniem tematu. Autorka przywołuje takie wydarzenia, zjawiska i procesy, jak: odkrycie Hispanioli przez Kolumba, okres wpływów hiszpańskich i francuskich, konsekwencje społeczne, kulturowe, religijne, gospodarcze i polityczne. Wprowadza pojęcie zderzenia kultur, tożsamości, dyfuzji, adaptacji, asymilacji, zmian kulturowych - terminy istotne dla interpretacji zjawiska spotkania kultur i wierzeń europejskich i afrykańskich na Haiti. Wstęp zamyka obszernie omówienie struktury rozprawy (s. 22-24).

Jak Doktorantka rozwiązuje wyżej określony temat badawczy? Na podstawie studium rozprawy można twierdzić, że odpowiedź spoczywa w pięciu grupach zagadnień usystematyzowanych w rozdziałach, które można traktować jako tezy-argumenty dysertacji.

Pierwsze dwa rozdziały, pt. „Liturgia a pobożność ludowa” (s. 25-74) i „Kult świętych chrześcijańskich” (s. 75-115), Autorka poświęciła omówieniu kluczowych zagadnień potrzebnych do zrozumienia i interpretacji problematyki obecności świętych katolickich w haitańskim vodou. Według niej potrzebna jest bliższa analiza następujących pojęć i kwestii: liturgia (i kult), religijność ludowa, pobożność ludowa, folklor religijny, kult świętych i zagadnienia doktrynalne z nim związane. Przedstawia także wybranych świętych katolickich, ważnych także dla wyznawców vodou.

W rozdziale trzecim pt. „Chryścianizacja Haiti” (s. 116-166) Autorka dostarcza czytelnikowi danych, które sytuują problem dysertacji w kontekście historycznym. Dowiadujemy się o dziejach misji i ewangelizacji Hispanioli w czasach hiszpańskich oraz

po wyodrębnieniu kolonii francuskiej (Haiti) aż do czasów współczesnych. W tej części dysertacji omawia także zagadnienia bezpośrednio związane z ludnością afrykańską, sprowadzaną na Haiti w reżimie niewolnictwa.

Rozdział czwarty pt. „'Chrześcijańscy bogowie' haitańskiego vodou” (s. 167-218) jest wyjątkowo ważny dla tematu rozprawy. Doktorantka omawia system wierzeń haitańskiego vodou związany z kulturą i religiami, a także mitologię afrykańskich ludów Joruba, Dahomej, Loango, Aszanti, Mandingo, Ewe, Fon, Fula i innych. Szczegółowo przedstawia: panteon vodou, a zwłaszcza loa - istoty pośredniczące pomiędzy Bondye a światem materialnym; rolę lokalnych społeczności, tzw. dynastii, w kulcie loa (rada, petro, ibo i kongo); znaki vévé, symbole graficzne reprezentujące określone loa podczas rytuałów; mitologię Fonów i Jorubów. W ostatnim punkcie rozdziału Autorka charakteryzuje loa o chrześcijańskim obliczu, tj. Legba, Erzile, Ogun, Damballa Wedo.

Zwienięciem wysiłku badawczego Doktorantki jest rozdział piąty pt. „Religijna gra w haitańskiej rzeczywistości” (s. 219-258). Omawia główne nurty badań nad synkretyzmem religijnym w Ameryce Łacińskiej, przedstawia vodou jako religię przeżywaną głównie przez jednostkę i interpretuje kult obrazów stosując filozofię form symbolicznych Ernesta Cassirera.

W zakończeniu ogólnym Autorka syntetyzuje przeprowadzone badania i przedstawia wnioski. W dysertacji zapis bibliografii jest poprawny i spójny.

II. Ocena

Lektura rozprawy i przedstawione wyżej dane upoważniają do wniosku, że Doktorantka napisała rozprawę na temat, merytoryczną. Wykazała, że nabyła już wystarczające kompetencje, które upoważniają do właściwego prowadzenia badań naukowych z punktu widzenia metodologii nauk. Potrafi wybrać przedmiot badań istotny dla nauki i osiągnąć wyznaczony cel z zastosowaniem metod naukowych. Dobiera właściwy materiał - bibliografię. W rozprawie dowiodła, że rozumie i zachowuje standardy myślenia naukowego. Jasno, precyzyjnie, logicznie, spójnie i wiarygodnie przedstawiła kwestie związane z przedmiotem badań. Wykazała się zadowolającą samodzielnością, a także potrzebną w nauce pokorą poznawczą.

Rozprawa spełnia kryterium przydatności. Nauka potrzebuje syntetycznych ujęć tematu, a nauka polska opracowań mało znanych zagadnień. Przedstawiona rozprawa jest słusznym, chociaż nieśmiałym, krokiem w kierunku opracowania problematyki synkretyzmu religijnego na Haiti. Zagadnienia opracowane przez Doktorantkę mogą także być wartościowe dla szerszych grup społecznych. W Polsce istnieje zainteresowanie vodou i podobnymi kultami. Naukowe i kompetentne objaśnienie tego kultu jest jak najbardziej potrzebne kulturze polskiej.

Recenzowana dysertacja może przyczynić się do popularyzacji i poszerzenia wiedzy o synkrytyzmie religijnym i jej mechanizmach. Jest to problem stały w dziejach ludzkości, a współczesne ruchy religijne wydają się potwierdzać aktualność tendencji synkretycznych i eklektycznych. Synkretyzm dotyczy także problematyki powstawiania i funkcjonowania tożsamości jednostek i grup społecznych.

Doktorantka podjęła się niełatwego zadania. Badanie kultów afro-latynoamerykańskich wymaga znajomości nie tylko języków obcych. Trzeba przeniknąć do innego świata znaczeń, tak odrębnego od polskich i europejskich wyobrażeń. Trzeba również przezwyciężyć bariery uprzedzeń i sloganowych przekonań o tak bogatej tradycji kulturowo

religijnej potomków niewolników afrykańskich na Haiti i w innych regionach Ameryki. Doktorantka zadowalająco przezwyciężyła te i analogiczne ograniczenia.

Metoda umożliwia powtórzenie badań i odtworzenie z dużym prawdopodobieństwem otrzymanych wyników. Ona to powoduje, że badania, w porównaniu z poznaniem zwyczajnym, wykazują się dokładnością, precyzją, powtarzalnością i odtwarzalnością. Czytając dysertację, można rozpoznać istotne cechy zastosowanej metody. Warto podkreślić, że Doktorantka precyzyjnie określa pole badawcze i temat, który chce na tym polu przebadać. Wybiera i analizuje publikacje związane z tematem vodou. Poprawnie syntetyzuje, zestawia i omawia idee pod kątem tematu ogólnego i pod-tematów. Wie, o czym pisze! Oprócz przedstawienia we wstępie głównego problemu pracy, każdy rozdział rozpoczyna wprowadzenie, w którym Autorka wyjaśnia to, o czym będzie mówiła. Poszczególne rozdziały, jak już wspomniałem, są tezami rozwijającymi główny temat dysertacji.

Pomimo niewątpliwych osiągnięć, chcę zwrócić uwagę na niektóre niedomaganie dysertacji i kwestie dyskusyjne. W ten sposób chciałbym przyczynić się do jej udoskonalenia, zwłaszcza jeśli Doktorantka myśli o popularyzacji owoców swojej pracy:

1. Doktorantka we wstępie ogólnym uzasadnia potrzebę zagadnień poruszanych w rozdziałach I i II. Takie postępowanie jest jak najbardziej słuszne. Jednakże czytelnik musi dokonać sporego wysiłku, aby połączyć omawiane kwestie z głównym tematem rozprawy. Odczuwa się brak zadowalającego łączenia obecnych tam wartościowych informacji z problemem rozprawy, powiązań z vodou. Czytelnik może mieć wrażenie, że są one „oderwane” od reszty pracy, są odrębnymi rozprawkami;
2. Autorka, moim zdaniem, ma tendencje pisania zbyt długich

wprowadzeń (np. s. 75-76, 167-169). Chociaż nie należy takiego postępowania uważać za błędne, warto przypomnieć, że jasne i sprawne wprowadzenie, wiążące rozdział lub podtemat z tematem, nadaje stosowną dynamikę pracy naukowej i ją wzmacnia;

3. w rozdziałach więcej uwagi trzeba poświęcić wnioskom końcowym. Jeśli w obecnym kształcie wprowadzenia są obszerne, podsumowania, przeciwnie, są „nieśmiałe”, albo ich praktycznie nie ma. Ilustruje to np. Rozdział IV. Jest on bardzo ciekawy i potwierdza, że Doktorantka włożyła dużo pracy w napisanie go. Niemniej, po ponad pięćdziesięciu stronach zajmującej lektury, mamy zaledwie jedno zdanie konkluzji i tabelkę (s. 218);
4. niektóre tematy wymagają głębszych badań, uzupełnień i poszerzenia. W historii ewangelizacji Ameryki Łacińskiej ważną rolę odegrały *Leyes de Burgos* (1512), *Leyes Nuevas* (1549), orędownik sprowadzania Afrykanów Bortolomeusz de las Casas, duchowni i świeccy pracujący na rzecz niewolników w czasach kolonialnych i wspierający ruchy abolicyjne. Pracę ubogaciłyby także dane statystyczne ilustrujące skalę niewolnictwa w obu Amerykach. Ostatni, potrzebny i ciekawy punkt „Mechanizmy konstruowania świata religijnego vodou” warto rozbudować. Pozostaje także pytanie otwarte: czy jest uzasadnione ograniczenie analizy vodou tylko z perspektywy takich pojęć, jak: liturgia, pobożność i religijność ludowa oraz folklor religijny (Rozdział I)?;
5. wszyscy piszący teksty naukowe mają kłopoty z konstrukcją zdań. Czasami są one zbyt długie, są kompilacją wielu wątków. Mnożymy przecinki, średniki, wtrącamy cytaty. Zdarza, że chcemy w jednym obszernym

zdaniu powiedzieć wszystko. Autorka używa poprawnego języka, zdania buduje poprawnie. Warto jednak pracę przejrzeć pod kątem zwłaszcza wspomnianego problemu. Oto przykład: na s. 170 mamy następujące zdanie: „Idea boga w kulcie vodou nawiązuje do koncepcji przeznaczenia bądź natury, twierdzenie to objaśnia następująco Métraux (...)” - i tu następuje obszerny cytat (4 linijki).

6. uwagi o estetyce zewnętrznej pracy: wydruk należałoby przejrzeć pod kątem łamania tekstu, pustych przestrzeni (np. ss. 17, 124, 246), w szczególności niedomagań związanych z niestosowaniem dzielenia wyrazów, przenoszenia do nowej linii na prawym marginesie. W konsekwencji spotykamy „wiszące” liczne spójniki lub krótkie wyrazy; czytelniej należy sformatować spis bibliografii;
7. pomijam wyliczanie tzw. literówek. Warto jednak zwrócić uwagę, że ten problem także się pojawia, np.: s. 120 „Ovado”; s. 130 „Comiisssum”; s. 271 „karczewski”;
8. Doktorantka dobrała stosowną i obszerną bibliografię. Z tej racji, że nie poprowadziła badań terenowych, jej rozprawę należy uznać za udaną odmianę analizy i krytyki dostępnego piśmiennictwa w aspekcie kultu świętych chrześcijańskich w haitańskim vodou. Wątpliwości może jednak budzić aktualny podział bibliografii. Czy źródłami pracy są tylko dokumenty papieskie?
9. ostatnia uwaga dotyczy przypisów. Są spójne i świadczą o imponującym badaniu przeprowadzonym przez Doktorantkę. W jej dysertacji odnajdujemy praktycznie wszystkie rodzaje najczęściej stosowanych przypisów (bibliograficzne, rzeczowe, słownikowe, informacyjne, biograficzne). W niektórych miejscach Autorka cytuje „za”,

np. s. 92 przypis 81; s. 157, przypis 160. Jest to praktyka dopuszczalna, ale do stosowania w wyjątkowych sytuacjach.

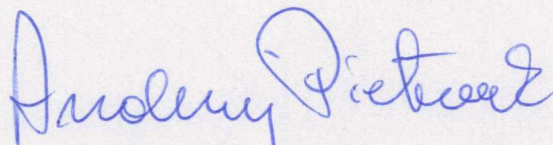
Pytania do Doktorantki.

1. Czy *vévé* pochodzi od Indian Tainów, czy od ludów afrykańskich?
2. Czy włączanie świętych katolickich do vodou powoduje zmiany w tym kulcie i przenikanie orędzia chrześcijańskiego?

III. Wniosek końcowy

Rozprawa pani Eweliny Marty Mączki pt. „Święci chrześcijańscy w kulcie vodou na Haiti” spełnia merytoryczne i formalne wymagania, jakie rozprawom doktorskim stawia metodologia badań naukowych oraz aktualna ustawa o szkolnictwie wyższym, o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. Wobec powyższego wnioskuję o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Lublin, 7 V 2019

dr hab. Andrzej Pietrzak, prof. KUL
<https://orcid.org/0000-0001-6793-0681>
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin
apietrzak@kul.pl